

3. Omvärldsanalys

Sammanfattning

Vi lever lokalt men påverkas starkt av vår omvärld; regionalt, nationellt och globalt. Kunskap om trender som påverkar Karlskoga och Degerfors ger möjlighet att möta och förstärka trender som verkar i positiv riktning och parera de som verkar i negativ riktning.

Vi ser ändrade attityder och värderingar, till exempel en ökad individualism i form av större krav att kunna göra egna val av tjänster med mera. En ökad andel äldre-äldre i befolkningen och nya familjemönster leder till nya krav och möjligheter. Skillnader mellan olika grupper i samhället ökar samtidigt som IT-utvecklingen och möjligheten att utbilda sig gör att grupperna flyter samman och det går att förflytta sig mellan olika socioekonomiska grupper lättare än förr. Trender på en mer samhällelig nivå är ökad mångfald, fortsatt inflyttning till större städer, ett ökat tempo som ställer krav på IT-infrastruktur och ökat fokus på klimatförändringar. Globaliseringen kommer att fortsätta.

Omvärlden påverkar

Karlskoga och Degerfors är en del av helheten och påverkas av de trender som pågår inom landet och i världen. Syftet med denna översiktliga omvärldsanalys är att redovisa på vilket sätt, ett urval av, nutida och framtida skeenden kan påverka utvecklingsförutsättningarna. Omvärldsanalysen är inte kommunernas ståndpunkt avseende de trender som tas upp. Däremot är det nödvändigt att känna till och förhålla sig till dessa trender för att kunna välja strategi. Ska vi verka för att mota parera eller bejaka respektive trend. Utgångspunkten är: Vilka tecken på principskiften finns som kan förändra inriktningen för den fysiska översiktsplaneringen?

*Följande avsnitt inleds efter varje rubrik med en kort förklaring av respektive trend.

Ökad individualism

Individualismen ökar. Vi vill inte att våra preferenser eller vår smak förknippas med en grupptillhörighet. Vi vill vara individuellt solidariska snarare än kollektiva.

Människor väljer i ökande omfattning bort kollektiva lösningar och gör allt fler individuella val i sin konsumtion av varor, tjänster och service. Det innebär också ett ökat utrymme för att satsa på sig själv, men också en mindre benägenhet att lyssna på auktoriteter. De individuella kraven möts av ett utbud som blir alltmer varierat och skraddarsytt inom många områden. Det gäller t ex utbildning, boende, arbetstid/plats, media, teleoperatörer, pensionssparande, resmål.

Konsekvenser av ökad individualisering kan vara att:

- o Kommuninvånarna förväntar sig att bli mer individuellt och könsneutralt bemötta och vara mer delaktiga i utformningen av service.
- o Offentliga sektorns ”monopol” ifrågasätts. Nya typer av välfärdstjänster och välfärdsanordnare efterfrågas och skapas. Ökad valfrihet kan ge mer nöjda kommuninvånare om förväntningarna uppfylls.
- o Intresset för kollektiva lösningar minskar och viljan att bidra till finansieringen av dessa minskar om inte medvetenheten ökar om hur beroende vi är av varandra.
- o Traditionella, breda folkrörelser får svårare att hävda sig när kommuninvånarnas engagemang blir mer lättroligt och individualiserat.

En ökad trend av individualisering innebär en utmaning för den offentliga sektorn att hitta lösningar som möjliggör att individuella behov kan tillgodoses. Mer service kommer att individutformas inom ramen för gällande principer om likabehandling mm. Finansieringen blir i huvudsak med offentliga medel men avgifter blir vanligare. Utan möjligheter till ökad egenfinansiering kan kommunen troligtvis inte erbjuda efterfrågad kvalitet och därmed nöjda kunder. I förlängningen kan nya konsekvenser identifieras. Kommunerna kommer i högre grad att verka för att skapa förutsättningar för att tillgodose olika behov snarare än att själv producera service och tjänster. Detta är en stor förändring mot idag när kommunen i hög utsträckning fokuserar på att utföra service.

Mer samverkan/sammanslagning

Det finns många exempel på att områden sammansmälter på nya sätt. Det handlar om kommuner och regioner såväl som länder och internationella regioner.

Samverkan blir allt vanligare för kommuner att möta de problem som ett litet befolkningsunderlag för med sig.

Snart sagt alla kommuner samverkar i olika konstellationer för att lösa mer komplicerade uppgifter, få tillgång till spetskompetens eller för att det är ekonomiskt fördelaktigt. Sammansmältning kan även ses inom olika branscher, såsom el, VA, renhållning, IT, bioteknik, medicin men också inom kulturer och värderingar. Det förefaller dessutom som om dag och natt, arbete och fritid samt offentlig och privat sektor smälter samman.

Det är uppenbart att regional och mellanregional samverkan kommer att vara nödvändig även i framtiden, oavsett om kommunstrukturen på sikt förändras. Gymnasieskola, kollektivtrafik, avfallshandling och räddningstjänst är vanliga samverkansområden. Inom socialtjänsten växer samverkan mellan förhållandevis stora kommuner fram som ger möjlighet till nödvändig specialisering och en tillräcklig bas för till exempel jourverksamhet. När det gäller satsningar inom besöksnäring är samverkan, för flertalet kommuner, näst intill en förutsättning. Samverkan kan i vissa avseenden sägas stärka självstyrelsen genom att kommuner tillsammans kan påverka omvärlden på ett sätt som en enskild kommun inte kan.

Den ökade rörligheten mellan olika regioner av bland annat tjänster och varor innebär för kommunen nya möjligheter, men också ökad konkurrens. Genom en förstärkt samverkan med kringliggande kommuner, organisationer, näringsliv och myndigheter kommer den totala dragningskraften för regionen att bli större än om varje kommun arbetar var för sig.

I den översiktliga fysiska planeringen handlar mellankommunala frågor ofta om användningen av mark- och vattenområden, infrastruktur och kommunikation. Tydligast kommer ambitionen till uttryck i frågor kring utbyggd infrastruktur, bytespunkter mellan olika trafikslag och utveckling av orter som kan samverka till en robust bostads-, service-, utbildnings- och arbetsmarknad.

Ökad acceleration

Den industriella revolutionen var startsignalen för en ökad acceleration (tempo).

Tempot ökar på alla områden i livet, ofta pådriven av informations- och kommunikationsteknologin.

En tydlig livsstilstrend är att gränsen mellan arbete och fritid suddas ut. Många tar med sig arbetet hem. Tiden för återhämtning krymper och leder till ökad risk för att drabbas av stress- och utmattningssymptom psykiskt och fysiskt. Konsekvenserna av ökat tempo är bland annat att medborgare och kunder i allt större utsträckning kräver ökad tillgänglighet till offentliga tjänster. Utvecklingen kan i sin helhet beskrivas med begreppen e-service, e-demokrati och e-förvaltning. Det finns även ett tilltagande behov från kommunens verksamheter att få snabb respons från medborgarna i den demokratiska dialogen.

Trenden förutsätter tillgång till god IT-teknik och utbyggd IT-infrastruktur. Kommunernas roll är att aktivt främja och driva på en positiv utveckling. Då IT utgör en av grundförutsättningar för attraktivt boende och näringslivsutveckling krävs god beredskap för hög kvalitet och täckning i bredbandsnät samt kompetens för underhåll och drift.

Demografiska förändringar; fler äldre-äldre

I stora delar av västvärlden kännetecknas befolkningsutvecklingen av en växande andel äldre, minskad andel unga människor och lägre barnafödande. Ökad välfärd och medicinska framsteg har medfört ökad medellivslängd och nedgång i dödlighet.

Sverige kommer framåt att se en stadig ökning av antalet äldre. Medellivslängden bedöms

öka ytterligare och skälen till ökningen torde vara förbättrade livsvillkor och levnadsvanor, effektivare sjukvård samt medicinska framsteg.

Av mycket stor vikt för svensk ekonomi är utvecklingen av den arbetsföra delen av befolkningen, vilket normalt brukar avse dem i 20-64 års ålder. Denna åldersgrupp kommer enligt SCB:s prognoser att fortsätta öka fram till cirka 2015, varefter den minskar svagt i två decennier och sedan åter stiger något. Forskare hävdar att trenden går mot att den arbetsföra tiden i våra liv minskar. Vi gör entré på arbetsmarknaden allt senare på grund av studier, resor och självförverkligande samtidigt som fler spås vilja sluta arbeta före 65 års ålder. Detta för att kunna ägna sig åt resor, barnbarn och fritidsintressen.

Undersökningar av äldres levnadsförhållanden visar att fler äldre klarar sig själva. Förbättrad hälsa och bättre bostadsförhållanden har skapat bättre förutsättningar för att bo kvar i hemmet. De kommande generationernas äldre är både fler till antalet och har andra värderingar, krav och levnadsvanor än motsvarande grupp idag.

Efterhand får vi en ökande andel äldre över 75 år i befolkningen i Sverige. SCB räknar med att det under de närmaste 30 åren sker en fördubbling av antalet invånare 85 år och äldre, den åldersgrupp där omsorgsbehovet är störst. Under det närmaste decenniet blir ökningen dock förhållandevis måttlig. Här finns därmed en viss förberedelsestid.

Analyser av konsekvenser av att vi blir allt fler äldre visar att den samhällsekonomiska tillväxten hämmas, de äldre blir en starkare politisk kraft i samhället, vi får fler ensamhushåll, ett ökat tryck på sjukvård och omsorg och ökade krav på samhällsplaneringen, vad gäller t.ex. anpassat bostadsbyggande, tillgänglig stadsmiljö och kollektivtrafik. Detta i sin tur kan leda till behov av höjd pensionsålder, lägre pensioner, att äldres värderingar får större genomslagskraft, att äldre ges lägre prioritet inom sjukvården, att människor bor kvar längre i hemmet. I ett längre tidsperspektiv ökar belastningen på bidragssystemen. Vi kan också se ett ökat behov av prioritering av insatser för äldre samt ett ökat tryck på kommunal äldreomsorg. Kommunerna hanterar delvis situationen genom omfördelning av resurser men kostnadstrycket kommer att öka generellt.

Förändringar som kan motverka denna utveckling är t ex en ökad avgiftsfinansiering av samhällets insatser, omprioriteringar i kommunerna samt höjda intäkter, i första hand via skatter. Möjligtvis kan de särskilda boendeformerna fortsätta att reduceras.

En allt vanligare "motåtgärd" för att dämpa ökningen av andelen äldre i förhållande till totalbefolkningen i kommunen är att medvetet satsa på bostadsformer till olika befolkningsgrupper (t.ex. barnfamiljer) och nyproduktion av bostäder för en ökad inflyttning.

Förändrade attityder och värderingar beroende på generationstillhörighet

Under de närmaste tio åren lämnar den stora 40-talistgenerationen arbetslivet. De äldres värderingar möts av och konfronteras med de yngre generationernas värderingar. Rätt utnyttjade kan generationsskillnader vara en kreativ och innovativ fördel för samhället.

Värderingar och syn på arbete, samhälle och livskvalitet förändras. Både som samhällsplanerare, arbetsgivare och producent av välfärdstjänster är det nödvändigt att ha kunskap om de värderingar som olika generationer har. Som exempel kan tas 40-talisternas behov av vård och omsorg. De kommer att ha andra krav och förväntningar än dagens äldre samtidigt som de är en grupp som i högre grad kan betala för sig och vet sina rättigheter. Även skola och barnomsorg bör skapa arbetssätt som utgår från kommande elevers värderingar. Attraktiva arbetsgivare som vill rekrytera och behålla framtidens medarbetare är insatta i och driver kompetensförsörjningen utifrån skillnaden mellan generationers olika värderingsmönster och dess konsekvenser.

Fortsatt urbanisering

Det finns tecken på att urbaniseringen i västvärlden håller på att förändras. Fram till 1970-talet handlade urbanisering främst om att människor flyttade från landsbygden till närmaste större fabrik varvid bruksorter uppstod. Idag sker flyttning från mindre tätorter och städer till större befolkningsområden.

Efter 1970 råkade många traditionella bruksorter i kris, varvid massavskedanden och fabriksnedläggningar följde. Folk flyttade från bruksorterna till närmaste större stad eller till ännu större städer med ett mer sammansatt och högteknologiskt näringsliv. Sedan 1970 är det framförallt inte den rena landsbygden eller småbyarna som avfolkats utan främst mindre städer och tätorter som domineras av ett ensidigt näringsliv och som haft dåliga förbindelser med närmaste större näringslivsregion. Inflyttning från landsbygd till städerna pågår ännu, men eftersom andelen av befolkningen som bor på landet är såpass liten så är det ingen stor process längre.

Det som sker på landsbygden idag är i stor utsträckning ”naturlig avfolkning”, där äldre människor som bor kvar håller fast vid sina verksamheter och sin hembygd tills de dör och ingen tar över efter dem. Avfolkningen av mindre städer och bruksorter med dåliga omvärldsförbindelser kan ses som ett led i urbaniseringens drivkraft, där människor från mindre och isolerade befolkningsområden flyttar in till större och öppnare områden för att bo nära andra människor.

Forskare har gjort olika förutsägelser hur framtiden kommer att te sig för urbaniseringen. Ett scenario är att det kommer att gå till en smärtgräns, sedan kommer samhället kollapsa eftersom det inte klarar av att förse invånarna med förnödenheter och infrastrukturen inte klarar av fler människor.

Ett annat framtidsscenario gör gällande att så gott som alla människor kommer att bo i tätbefolkade koncentrerade områden, omgivna av högeffektiva jordbruk för att försörja befolkningen, och att all mark som blir över kommer att vara obebodd vildmark. En anledning till att människor tenderar att söka sig till andra människor är för att slippa vara beroende av naturens krafter. Inträffar däremot en händelse som inte är planerad kollapsar snabbt storstaden. En konsekvens av fortsatt urbanisering är att de största städerna får ett allt större inflytande på stora regioners, i vissa fall länders, ekonomiska välstånd och framgångar.

Karlskoga och Degerfors är i stort sett ”lokalt urbaniserade” med huvuddelen av befolkningen boende i tätorten. Urbanisering ”inom” staden till större täthet kan vara ett grepp att göra staden mer attraktiv ur boendesynpunkt.

Ökande sociala klyftor

Skillnader mellan olika grupper i samhället ökar trots att befolkningen i Sverige får det bättre. Det finns stora skillnader i dödlighet och sjuklighet mellan olika socioekonomiska grupper samt mellan kvinnor och män. Dessutom finns det systematiska skillnader mellan utrikes- och inrikesfödda, samt mellan personer med funktionsnedsättning och befolkningen i sin helhet.

Ojämligheten i befolkningen innebär en sämre hälsa för den minst välbärgade gruppen. Grupper som är mindre resursstarka, exempelvis de som har kortare utbildning, lägre inkomst, sämre boende och mindre möjligheter att påverka har också sämre hälsa.

De sociala klyftorna i samhället ökar till följd av ökad inkomstspridning samt skillnader i utbildning, IT-kunnande, social status och hälsotillstånd. Det är främst ungdomar, arbetslösa, personer med sjukersättning, utrikesfödda och ensamstående mödrar med barn som fått det svårare ekonomiskt. Motkrafter för att bryta den trenden kan vara en arbetsmarknad i balans, sociala skyddsnät, tillgängligt utbildningssystem och framgångsrik integrering av invandrare. Den ökade internationaliseringen blottlägger ojämlika villkor också på ett globalt plan.

Det är viktigt att belysa vilka medborgare som bor i kommunerna och belysa vad detta innebär för krav i form av service, vägnät och kommunikationer. Detta för att genom samhällsplanering minska sociala klyftor.

Ökad mångfald

Befolkningen blir alltmer heterogen och har olika kulturell, etnisk eller religiös bakgrund. Allt fler lever öppet i andra relationer än den traditionella heterosexuella familjen. Ökad mångfald kan leda till segregering, sociala problem och konflikter. Ökad mångfald kan också skapa ett kreativt och öppet samhällsklimat, som uppskattas av de flesta.

Mångfald är en viktig del i en kommun, både nu och framöver. Det hjälper samhället och den kommunala organisationen att bli mer hållbar och konkurrenskraftig i många avseenden. Mångfald innebär en utmaning. Det handlar om att arbeta tillsammans, använda och acceptera olikheter som en styrka. Förändrade krav ställs på ledarskap och samarbetsförmågor. För kommunal verksamhet är det viktigt att i mötet med kommuninvånarna ha en multikulturell kompetens och förståelse. En mångfaldig sammansättning av invånare vill bli bemött med en mångfald hos medarbetarna i kommunen.

Översiktsplanen ska erbjuda en mångfald i livsmiljöer som skapar en god grund för framtidstro och välfärd. Viktigt är att i ett tidigt skede förse nybyggnadsområden med socialt sammanhang i form av kommunal och annan service. Genom kompletteringsbyggnad i äldre boendemiljöer vidareutvecklas boende- och servicestrukturen. Åtgärder för omsorg, trygghet och hälsa bidrar till stabilitet och lägger den bästa grunden mot social segregering och utslagning.

Familjestrukturella förändringar

Samhället går från kärnfamilj till ensamhushåll och nätverksfamilj. Den traditionella kärnfamiljen som den enda normen har luckrats upp även om den fortfarande är absolut vanligast bland barnfamiljer. Runt hälften av Sveriges hushåll är ensamhushåll, vilket gör den till den helt dominerande hushållstypen.

Pådrivande faktorer är individualismen med fokus på självförverkligande, ökad rörlighet under alltmer tidspressade omständigheter samt förändringar i värderingar och attityder. Nya familjemönster leder till nya krav. Behov av annorlunda och flexibla bostadslösningar växer fram liksom behov av nya trygghetssystem. Kraven på bostäder för äldre med anpassad service, infrastruktur och kommunikationer blir allt tydligare. Egenfinansiering av äldreboende kommer att öka med ökade klyftor som följd. Det blir även framöver svårt för politiken att hantera grupper mot grupper.

Ökat fokus på klimatförändringar

Klimatförändringarna blir allt mer påtagliga. Trenden får konsekvenser för lagstiftning, ekonomiska styrmedel och internationella överenskommelser. Det går att se både en vilja till gemensamma lösningar och – om det inte lyckas – ökade risker för politisk instabilitet.

Det krävs både åtgärder för att hejda klimatförändringen och åtgärder som minskar de negativa verkningarna av ett förändrat klimat. Medan höjda temperaturer på många håll innebär stora problem kan vi i vår del av världen även räkna med vissa positiva effekter av ett varmare klimat. Andra miljöfrågor kan få ökad uppmärksamhet. Energieffektivisering blir en konkurrensfördel. Efterfrågan på energiteknik, miljöteknik och miljöanpassad teknik ökar.

Det allt varmare klimatet i Sverige leder bl.a. till ökade nederbördsmängder i framfö-

rallt Västsverige. Även andra områden kring sjösystem och älvdalar kan drabbas. Därigenom förändras betingelserna för byggd miljö, boende, infrastruktur, jord- och skogsbruk, fiske och fritidsliv. Det leder till ökad risk för översvämningar, ras och skred - olyckor som kan drabba både enskilda människor och olika verksamheter.

Förväntade konsekvenser av klimatförändringen indikerar ett stort behov av att utveckla det förebyggande säkerhetsarbetet. Energiförsörjningssystemen kommer att utvecklas och en större mångfald av systemlösningar förväntas. Vi behöver mer kunskap om hur de fungerar och vilka sårbarheter de har, vilka risker som kan uppstå och vem/vilka/vad som utsätts för risker. Det behövs bättre dokumentation, mer karteringar och identifiering av riskområden. Tekniska system kan slås ut, avloppsanläggningar översvämmas och vattentäkter förorenas med risk för spridning av infektionssjukdomar. Klimatsvängningarna kan periodvis även leda till ökad risk för torka som i sin tur leder till ökad risk för skogs- och gräsbränder. Förändringar i klimatet påverkar också människors hälsa.

Kommunernas tillsammans med andra myndigheters förmåga att analysera utvecklingen, med hänsynstagande till annan infrastruktur och sociala sammanhang, är av avgörande betydelse, liksom förmågan att fatta verk samma beslut. Samverkan med andra myndigheter behöver utvecklas för gemensamt agerande rörande samhällsplanering i byggd miljö. Detta gäller inte minst i anslutning till vattendrag och sjöar, bl.a. att flytta eller på annat sätt skydda bebyggelse och anläggningar i akuta riskområden. Behovet av att kunna organisera omfattande räddningsinsatser på grund av översvämningar, ras, skred och bränder ökar. Utmaningar för kommuner är att utveckla det förebyggande säkerhetsarbetet, att skapa en helhetssyn vid stadsplanering och utforma den lokala bebyggelsen så att den klarar förändringar på grund av klimatet.

Globalisering

Globalisering är en ekonomisk, kulturell och politisk process som innebär att världens länder knyts närmare varandra. Kommuner har behov av att tillhöra en region med globala kontakter.

Globaliseringen möjliggörs av minskade kommunikations- och transaktionskostnader, teknologiska framsteg och politiska beslut. Globaliseringen är ingen ny företeelse. Trenden känns igen från den urbanisering som skedde från industrialismens genombrott.

Konsekvenser av globaliseringen är att nya stora potentiella marknader öppnar sig för företagen där de svenska löne- och anställningsvillkoren utsätts för konkurrens från andra länder. Ny kunskap, kompetens och språkkunskap efterfrågas vilket gör det nödvändigt att ta tillvara kompetens från invånare med utländsk bakgrund. Priset på energi och råvaror ökar till följd av ökad produktion och konkurrens om produktionsresurser från expansiva ekonomier som Kina och Indien. Genom globaliseringen blir företag och arbetskraft mer lätttröliga över nationsgränser och konjunkturförändringar och förändringar i sysselsättning slår igenom med större kraft.

Karlskoga och Degerfors har behov av att tillhöra en region med globala kontakter för att ta tillvara de positiva möjligheterna som rörlighet innebär för befolkning och företag. Kommunerna och regionen kan skapa förutsättningar för ökad rörlighet/pendling och därmed en större funktionell arbetsmarknad. Härigenom ges möjlighet till ökad kompetens och ökad sysselsättning och en säkrad arbetskraft med rätt kompetens för företag som arbetar på en global marknad. Kommunerna har en viktig uppgift i att bidra till att regionen får del av de statliga investeringar och stimulansbidrag som finns och som kan stödja fortsatt utveckling av näringsliv och samhälle.